

Alíkpáa-déé kutoluú

Alíkpáa-déé níba né, Taabáalú ge belé baagálííná. Bedéé níbáadæeráa ge kúbóní Alíi na kúbóní Báñjíná. lrú na inewú ge. Báñjíná ge bú, bugga Alíi ge kúbóní. Belé bénzeé Mójlawá ge. Belé begegéé iga má fáya níba. Sáátı wenki baagálú Taabáalú begegereñe ge bɔɔgóni batála tuwú kúbóngi bánjaá ki sisí Kpangalam ne kideezí né, nína waalá Báñjíná kazóo né, ilé waajáŋ iwalí nína wánlám kagbándı. Ngé Alíi waadásı itúu hálı Ajórígó na kozoña láawu balawútáá isúu idéé kéréñe, bıka iwe nína wánlám kagbándı. Sáátı wenki wɔɔgóni ina sisí: qıdáare cɔɔc niíní a bigéé waavára, kídíím wánlám kazóo né, ngé waadu fásı wánvarím kazóo kazóo.

Nna ge iwe ge wíre nedére waamáázı né, ngé waana sisí: irú abaalu tónjwú qeelí bıka idéé iyáálı kowę qeelí. Idéé lomaazé amu aayéle ibisi taabáalú ikógbıo idéé iyáálı na bagbıná. Idéé kabısı-daá né, igoobíya kúbóní Gbeléé na kúbóní Búcúu baagurú bána bedéé iyáálíwá qıdɔ bakádını iwóró, barı́ja bokóni bosúu ijó Ajórógó na kozoña láwu balawútáá barı́ja bánvarím, bıka bánlám kagbándı qıdɔ.

Tóo, buugóni bilééri bogobíya Taabáalú níba tokúti banú bedení né, belé boyuú batulí sisí: báa bıula nnjní, bedéé qıdáare waalá we kazóo. Biiyéle belé qıdɔ baagurú bakádını bɔwóró. Ngé téédi waajáŋ tiyóózı qasam. Tilé tiyoozıdaá ge baalá lomazé sisí: asée bɔnyóózıbebéŋ bedéé adá bıka báa awení ikpa wenbí bındı́ yı né. Ngé bɔɔdá kúbóní Alíi sisí: nyóó ge qedéé kúbóní, káma, nyanaa qedéé níbáadæerú. Bılé né, kpa nyédéé qıdáare naní na báa awení ibízı ikpa idéé nıqę. Kúbóní Alíi íkpá idéé qıdáare ge bıujáŋ bıbısı bánjaá sisí: Alíkpáa-déé hálı na sinje.

Sáátı wenki Kúbóní Alíi wɔɔgóni na isúu Ajórígó na kozoña láawu balawútáá ne, Kpangalam na Caváádı na Bíríní bónzúú lénle bowę qı né. Teeevúlási suṁ siwóró né, téédi natóru igúti tivéyí deelí, asée Sadá.

Alíkpáa-déé kowurobóóni kéké natúdóozo.

1. Wúro Jóbó-déé
2. Wúro Gbeléé-déé
3. Wúro Búcúu-déé

Wúrowá wenbá béndjíí Alíkpáa-déé kowúrró né ndjó, báa awéni na idéé kowurobóowú.

1. Wúro Jóbó. Ilé idéé kowurobóowú ge bánýaá sisí: Wúro Jóbó-déé, ilé waazuná Alíkpáa-déé téédi.
2. Wúro Gbeléé-déé. Ilé idéé kowurobóowú ge bánýaá sisí: Wúro Gbeléé-déé.
3. Wúro Búcúu. Ilé idéé kowurobóowú ge bánýaá sisí: Wúro Búcúu-déé.
4. Wúro Jíkpá. Ilé idéé kowurobóowú ge bánýaá sisí: Wúro Jóbó-déé.
5. Wúro Alifáa Gawúro. Ilé idéé kowurobóowú ge bánýaá sisí: Wúro Gbeléé-déé.
6. Wúro Yífa. Ilé idéé kowurobóowú ge bánýaá sisí: Wúro Búcúu-déé. Ilé waazá-daá ge jááma wɔɔgóni.
7. Wúro Kóndjó Bambáworú. Ilé idéé kowurobóowú ge bánýaá sisí: Wúro Jóbó-déé. Ilé waazá-daá ge jáámawá weegbé, waazá-daá qvqdj ge Faráñsi wɔɔgóni.

Bujóó bujóó né, Faráñsi-déé tímé wánjaari ıráa, ıró féyína idı. Buga né, a bigéé tééwu weevé, tímé qóni nná riké ge ırú wánlám. Bulé tmú burçozí ge Alíkpáa-déé níba waawú balu téédi. Nebére waazúu láawu, BENIN-daá nbülé. Nebére ise basúu GHANA. Buga wenbá né, bɔɔgóni bosúu Kadamba, bána bedéé wúro na lampóo na bedéé tímé weená bánvungalám ye kíbíndé né. Faráñsi-déé tímé amú adéé qóni weeyéle ıráa tánjaa kowúrró-déé tóm. Wúro Bambáworú-déé símwóró ge ilé ibiyaalú Alíi Furúsi weedi kowúrró.

8. Wúro Alíi Furúsi. llé igaowurobɔɔwú ge Wúro Jɔbó-déε. llé weedjí kowúrɔ́ né, idelééri, bízí nasíle ge wɔɔdɔ́ki kowúrɔ́ ge waazí. Téédi tónjɔwú bulé tivéyína tídéε wúro weeyéle Faránsi wɔɔgbɔ́ kowúrɔ́ icéle Jéérí Búcúu.

9. Wúro Jéérí Búcúu. llé idéε kowurobɔɔwú ge Wúro Búcúu-déε, ilé idéε níba waalaná lomaazé ge baagálízí Alíkpáa-déε téédi qanjá , bɔkóni bama níbáawujó, na buco bɛdɛelínáa ibízí bónbodé kuyaání yáá a bigéε irú wánnyaadí babízí boboná yi lákóta-rɔɔzí né nbulé.

10. Wúro Akpó. llé idéε kowurobɔɔwú ge bán̄yaá sisí: Wúro Gbeléε-déε. llé qvɔ́ né, wenbí awúráanáa baaganáa wɔɔdɔ́ki Alíkpáa-déε na toovonúm né, bulé qvɔ́ ge ilé wɔɔdɔ́ki ti. Waalá téédi déε bɔwutá kazóo kazóo.

11. Wúro Aguða Asumá. llé idéε kowurobɔɔwú ge Jɔbó-déε.

Kpangalam kowurobɔɔwú wenkí bán̄yaá kí sisí: wúro Jɔbó né, na Alíkpáa-déε nígi kéε kúqumí ge. Káma, tídéε uráa kéε koówu kúqumí na caáwu kúqumí-déε bíya ge.

Đoo caanawú né, Alíkpáa-déε níba ge baazúi wúro lsóo báa weení ijaa, káma, a weení weedjí wúro lsóo ne, asée woobó Alíkpáa-déε níba ilé yi lím na buco iđi idéε kowúrɔ́ weezuú kíbuzúu na kidéε alaafíya. Búka cáawú-jó téédi ríŋa qvɔ́ iċċoná tidi na alafíya, lurúu alibáraka nígi ikóni, tééwu kazúu nígi inúi, kídíím ulá fásı-daá.

Tóo, lím léim bim bídunágé Alíkpáa-déε níba waabaaféyína kowúrɔ́ kúbɔ́ngá-déε cáádi. Đoo zaamáni wenki teevólási wánlám sarásí ní, wúro lsóo tónbolí Alíkpáa-déε níba-déε náwu na fééni yiizí; káma, wúro lsóo tényiizi ijaa-déε náwu yáá fééni. Ngu bulé qvɔ́ ge qoo báñvarím wúro lsóo ní, Alíkpáa-déε níba tónbolí wúro lsóo farím, káma bú tánqúu ijaa tímére. Bulé ní, Alíkpáa-déε níba ní, qoo kúbɔ́náa-jó ge buuvúndóu bisní sisí: banáábulé wúrci lsóowa ruja ijaanáa. Bulé ge, belé baalá ge téédi wɔjóo we qéyí-déyí.

Alíkpáa-déε níba déε sószi ge bán̄yaá sisí “bólóóná núúzí”. Badánlam sulé yém-yém, asée awóró-bú yáá alíga kúbɔ́ngá waaziná ge si balá idéε lííya na buco

bɔmɔ́ɔ balá sɪ. A bıgée baagurú sɪ balá sɪ, báñdúu nimíni, botuú niveewú bıka bobuú taruú. Sáátı wenkí taruú kum kulára né, na basáa mótu. Babamáa tı saá bılé né, na alíga kúbɔ́ngıa iðu yéndi sısı: "Buvungéę kúbɔ́naá-jý", bıka baaganáa wéndísi yi. Zaamáánı wenkı ıráa woozúlukı kazóɔ kazóɔ né, na alíga kúbɔ́ngıa na awóró-bú kúbɔ́nı baakálıı bɔkónı baðu banúúzı niveewú kiń kıdaá nimíni-dɔ bocozí mótu bónlonáa banúúzı. Belé balám buń bínwılıı sısı: baadulú sójzi-sı́m sıdée tará nbılé. Bıdée sáátı kum ge kewjɔ-dúu wánmám kemjɔ, nına ge aláa na abaaláa, bíya na kúbɔ́náa báñdúu banúúzı bónjozíi mótu bónloó. Bónloó tı bıté né, awónboolináa na aláa ásáárá wénzelúı tı ge basúu bagujónı-daá, bıka kamíni na lóózi wénwií buvóo we, bıka bánlam we búcí, bánváa we liideé na górówá. Mótı tıń ne, bedéndíi tı, bánlám sójısı sı́m bıté qaaníja-dɔ né, na bɔkpóɔ tı boboná békébeđı nyíídı-daá. Sójısı sı́m baalá sɪ bulé né wénjelíi ku téédi icɔɔna tídi na alaafíya. Káma, téédi nɔwéyawá nyazı kudɔmíni na sím-déé fefelemá ge baalızí boboná békébeđı nyíídı-daá bulé.

Sójzi sı́m sibaasí, Alikpáa-déé nıba tba bevéyína sójzi báa bíni weeni bánlám sɪ né. Sójzi "bólóóná núúzı" weeyéle bányaá Alikpáa-déé nıba sısı: abaaláa.

Bılé bugutoluú sısı ıró na ıró wónloo ku mótu na inúúzı niveewú kıdínée nimíni-dɔ né kıdaá. Sójzi sı́m, sɪ bakóúrı sɪ né, caanawú bááre ge béndeezináa wúro-déé wɔnɔ́-daá, só ge bónđuu ıráa tbaa fifíni ití we kazóɔ kazóɔ.

Alikpáa-déé lızásı kék nasínáázá.

1. Budúkulum
2. Wúro Ceedire
3. Wúro Kadambara
4. Wúro Alifáa.

Lızásı sı́m suríja né, téédi-dɔ ge sulé sínverií, bıka tilé tucɔoná tídi na alaafíya.

- **Butúkulumú**: kelé kegée búúre ge, lizóo kemí né, kelé kénveríi téédi-déé alaafíya-dj ge. Kónqawúu kudomíni na nówéyawá wentí tsí tusúu téédi-daá né kelé né, bánlaá ke kelimbíré kúfulumndé.

- **Wúro Kadambara**: kée buwá ge, kelé kéndím kánzuú kozonja láawu-daá. Lizóo kemí né, kúbónáa-déé tíibí ge kegée. Kelé kaduná sózzi wensí bányaá sísí: "Bólóóná nútzi" né. Kelé kénveríi téédi-déé alaafíya-dj, tééwu iní kazóo, kídíim ulá alibáraka fásı-daá; lurúu tkóni.

- **Wúro Ceedire**: kée búúre ge quwé nyíídí-daá. Téédi-déé lizóo kúbóngga qudj nbilé. Kelé qudj kénveríi téédi-dj. Bánlaádjé kelimbíré báa wende qabáñiná kíseemndé.

- **Wúro Alifáa**: kée búúre ge, bika quwé nyíídí-daá. Lizóo kemí né, Kelé kénveríi ıgbáma-dj ge, bika bekiliná foó lówúre na alaafíya. Kelé né, bánlaá ke kelimbíré, baláa ke féwu.

Kangara: kangara nakóru ibá kivéyí sísí: téédi ríja-déé nígi. Báa kowurobcoowú wenkí na kideé kangara ge.

Móslawá wenbá baduná Alikpáa-déé téédi né baasí, séédíwá nabúdoozo ge nína.

Níncéewá

Đááruwá

Kóólíwá

Tóo, wenbí Alikpáa-déé cōwure kée bi né nbilé.

Mogoobíya aláa na abaaláa Tem kalaqáa, tákaraqá kina kigée kúnyulísi qááza-dj ge. Kínwlíi-dáa caanadóm wentí qoo qájáájaanáa waalá bi ge qédeé tsevúlásı woozúu susuwúu né.

Amá, qénveerím mú sísí: téédi cíko ge qáńbuzi qñjmáa. Bilé né, a weení inyi sísí: iwená bidéé izáfílúde téédi natúru-rçzzi né, wánbuzí ikáymáa qáa wentí turíja tuwe né, bika qibúzzi qñyázzi qulá nýináa tiganáa qánlám ti né.

“Histoire du village de Alikpadè”

1ère édition 1er tirage février 1993.

2ème édition ressaisie par CLTem en 2015.

CLTem, BP 200, Sokodé, TOGO